

УДК 378.147

Кіліченко Оксана Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ
kilichenko@gmail.com

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ТРЕНІГОВОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку педагогічних комунікативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі розв'язування навчальних ситуацій за допомогою професійно-педагогічного тренінгу. Автор визначає контекстний і коучинговий підходи, які варто враховувати у навчальному процесі при організації професійно-педагогічного тренінгу на практично-лабораторних заняттях з педагогічних дисциплін. Навчальні ситуації повинні носити контекстний характер, а організація викладачем процесу їх розв'язання – з врахуванням коучингового підходу. Проаналізовано сутність та завдання професійно-педагогічного тренінгу, охарактеризовані принципи, які варто дотримуватися при його організації. Визначені етапи опрацювання навчальних ситуацій.

Ключові слова: навчальний процес; професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи; педагогічні комунікативні здібності; професійно-педагогічний тренінг; навчальні ситуації.

Постановка проблеми. Майстерність учителя, зазначає Б. Т. Ліхачов, «матеріалізується в уміннях і навичках, через оволодіння способами і прийомами педагогічної праці. Вони стають невід'ємною частиною звичної педагогічної свідомості, відпрацьованими, звичними діями, що гарантують позитивний результат у вихованні та навчанні дітей. Прагнучи до майстерності, педагог практично відпрацьовує навички організації, спілкування, стосунків і взаємодії з дітьми». [5, 233]

Аналіз практичного педагогічного досвіду молодих вчителів початкової школи засвідчує, що більше половини відчують труднощі в організації педагогічного спілкування з учнями молодшого шкільного віку. Причини різні: слабе володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, неуміння визначитися у комунікативному просторі, несформованість умінь і навичок використовувати знання, отримані у ВНЗ, на практиці, незнання способів попередження і подолання

можливих комунікативних бар'єрів, низький рівень розвинутої комунікативних здібностей.

Тому виникає необхідність цільового розвитку комунікативних здібностей студентів спеціальності «Початкова освіта». Одним із напрямків є, на нашу думку, використання тренінгового розв'язання навчальних ситуацій у процесі освоєння педагогічних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень.

Дослідження проблеми педагогічних здібностей і, зокрема, комунікативних, присвятили Г. О. Балл, Н. Р. Вітюк, Н. П. Волкова, Ф. М. Гоноболін, Г. В. Данченко, І. А. Зязюн, В. А. Крутецька, В. А. Кан-Калік, Н. Кузьміна та інші.

Різні аспекти процесу формування комунікативних умінь і навичок, розвитку комунікативних здібностей педагогів у процесі розв'язування педагогічних ситуацій досліджували О. С. Березюк, С. М. Годник, Н. В. Гузій, С. Дубяга, І. А. Зязюн, Ю. Н. Кулюткин, О. В. Матвієнко, І. І. Осадченко, М. М. Поташник, Г. А. Сухобская, В. Черняков, І. А. Шакіров, В. В. Ягупов та інші.

Істотними напрацюваннями з проблеми професійної підготовки через аналіз і розв'язування навчальних ситуацій є праці М. Б. Євтуха, В. А. Кушніра, М. М. Левіна, Н. Г. Рожкової, О. П. Сердюк та інші.

Метою статті є визначення напрямів розвитку комунікативних здібностей у процесі розв'язання навчальних ситуацій за допомогою професійно-педагогічного тренінгу.

Основний зміст статті.

Дослідження діяльності вчителів початкової школи як на емпіричному, так і на теоретичному рівні засвідчують, що не зважаючи на відносно високі знання студентів–випускників у них виникають труднощі в реалізації практичних умінь та навичок. Тому важливим напрямом підготовки є включення у педагогічний процес ВНЗ технології розв'язування навчальних ситуацій з метою розвитку комунікативних здібностей майбутніх педагогів.

Розглянемо основні базові поняття.

Для того щоб визначитися у понятті «комунікативні здібності вчителя початкової школи», необхідно з'ясувати роль задатків та умов середовища й розглянути поняття «здібності», «педагогічні здібності», «комунікативні здібності».

Як відомо, задатки – є природні, анатомо-фізіологічні особливості організму, які є основою для формування здібностей. «Але самі по собі задатки ще не обумовлюють здібностей. Усе залежить від умов життя і діяльності людини» [7, 193]

Педагогічні здібності, на думку, С. У. Гончаренко - це «сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення». [4, 253]

Серед «провідних» педагогічних здібностей визначають комунікативні (Н.В. Кузьміна, Ф.Н.Гоноболін, В.Н.Крутецький). Зокрема, Н. В. Кузьміна зазначає, що «комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступити у контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування» [6, 28]

Комунікативні здібності відносяться до спеціальних здібностей і як зауважує Н.П. Волкова, – це «якості, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності; здатність до спілкування з людьми» [2, 249]

Вони сприяють ефективному спілкуванню, передачі інформації, розумінню ситуації та є основою для формування комунікативних умінь і навичок.

Серед умов, які сприяють розвитку педагогічних здібностей в майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, варто виділи дві: освітнє середовище, в якому здобуває освіту студент і його прагнення до самовдосконалення.

Організацію освітнього середовища у процесі засвоєння педагогічних дисциплін доцільно спрямовувати на розвиток та саморозвиток здібностей і можливостей кожного студента з метою вдосконалення практичної майстерності майбутніх учителів початкової школи. Для цього, на нашу думку, варто використовувати розв'язування навчальних ситуацій, як найменших одиниць педагогічного процесу в початковій школі, що сприятиме організації творчого освітнього середовища та «оптимального» (О. О. Леонт'єв) педагогічного

спілкування.

З огляду на окреслені вище положення вважаємо, що розвиток комунікативних здібностей студентів у процесі розв'язання навчальних ситуацій варто здійснювати з врахуванням контекстного і коучингового підходів. Навчальні ситуації повинні носити контекстний характер, а організація викладачем процесу їх розв'язання з врахуванням коучингового підходу.

Погоджуємося з думкою А.О. Вербицького, що навчальний процес доцільно організовувати із студентами таким чином, щоб створювалися такі психолого-дидактичні умови, які накладали «засвоєнні студентом теоретичні знання на «канву» освоюваної ними професійної діяльності» [1, 129]. Вважаємо, що необхідно вводити для розв'язання майбутніми вчителями початкової школи такі педагогічні ситуації, у яких на «мові науки і за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання, традиційних і нових, у навчальній діяльності студентів послідовно моделюється предметний і соціальний зміст їх майбутньої професійної діяльності» [1, 129], тобто, як зазначає А. О. Вербицький здійснюється контекстне навчання. Таким чином, одиницею діяльності викладача і студента стає, не навчальна інформація, а конкретна навчальна ситуація.

Організація підготовки майбутніх до професійної діяльності з використанням контекстного навчання досліджували А.О. Вербицький, Л.В. Коваль, В.В.Желанова, А.М. Матюшкін, М.М. Кашапов та інші.

Навчальні ситуації розглядаємо, як вид педагогічних ситуацій.

Загальний аналіз наукових джерел показав, що термін «навчальні ситуації» використовується у двох значеннях: як найменші та основні одиниці навчального процесу і як основа для практичної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Для нашого дослідження суттєвим є визначення напряму підготовки студентів у процесі розв'язування навчальної ситуації.

Основними характеристиками, яких є:

1. Відображення етапу, методу уроку з визначеними цілями.
2. Перелік умов та обставин, що вимагають від педагога прийняття

професійно вірного рішення.

Підбір навчальних ситуацій, які варто використовувати під час засвоєння дисциплін педагогічного циклу, необхідно здійснювати у відповідності до структури комунікативних здібностей.

Розглядаючи підструктури комунікативних здібностей Н. П. Волкова виділяє: гностичну (здатність розуміти інших людей), експресивну (здатність до самовираження своєї особистості) та інтеракційну (здатність впливати на партнерів по комунікації). [2, 22].

Вважаємо, що використання тренінгу при опрацюванні навчальних ситуацій, сприятиме кращому засвоєнню професійних знань з дидактики та методик викладання в початковій школі, формуванню в майбутніх учителів професійних навичок та вмінь.

Професійно-педагогічний тренінг (ППТ) - це галузь практичної педагогіки, яка орієнтована на використання активних методів групової навчальної діяльності та самовдосконалення задля розвитку в майбутніх учителів професійних і, зокрема, комунікативних здібностей.

Метою використання елементів професійно-педагогічного тренінгу в процесі розв'язування навчальних ситуацій є формування у майбутніх учителів початкової школи навичок та вмінь виокремлювати, проектувати, моделювати, аналізувати навчальні ситуації та визначати оптимальні шляхи їх рішень.

Перед ППТ поставлені такі завдання:

1. Діагностичні. У процесі здійснення тренінгу відбувається діагностика та самодіагностика учасниками своїх професійних можливостей. Активна позиція у вигляді самодіагностики є одним із видів суб'єктно-об'єктної природи навчального процесу. ППТ дає можливість учасникам зробити крок у напрямі рефлексування власних виявів у спілкуванні.

Діагностика ППТ сприймається як навчання. Якщо для одних студентів розв'язання діагностичного завдання виступає лише початковою, підготовчою стадією, то для інших подібний тренінг цим і обмежується: здобувши для себе нові відомості, студент далі оптимізує свої комунікативні здібності. Використання ППТ

на практичних та лабораторних заняттях дозволяє групі студентів безпосередньо зіставляти свої бачення розв'язків навчальних ситуацій з думками інших учасників.

2. Важливим завданням занять, що проводяться у формі ППТ, є створення сприятливих умов для самопізнання. Студенти мають можливість емпірично верифікувати різні компоненти образу самого себе: наприклад, як сприймалися іншими за першим враженням, як це враження розвивалося, як «прочитувалася», інтерпретувалася поведінка.

3. Третім завданням є підведення студентів до осмислення, з одного боку, перешкод, труднощів, характерних в організації навчальних ситуацій, а з другого - до з'ясування умов і чинників, що сприяли б успішному їх розв'язку.

Отже, введення професійно-педагогічного тренінгу у технологію занять предметів педагогічного циклу має подвійне значення: діагностичне і формуюче. З одного боку він сприяє діагностиці рівня сформованості і розвитку комунікативних здібностей, а з другої – допомагає в їх подальшому формуванні.

Організація лабораторних занять через форму ППТ сприяє не тільки формуванню професійно-педагогічних навичок, але й умінню використовувати їх при вирішуванні навчальних ситуацій через вправи-тести, розв'язання яких допомагає студентами краще засвоїти, що таке урок, етапи та способи їх організації, методи навчання й особливості їх використання. Використання ППТ у процесі розв'язання навчальних ситуацій навчає студентів аналізувати свою поведінку, орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, у емоційному стані дітей, пізнавати їх особистості та вчинки.

Під час занять у формі ППТ особливий акцент робиться на створенні клімату довіри, який сприяє реалізації інтенсивності відкритого зворотного зв'язку. В результаті студенти мають можливість ніби побачити себе «із сторони» і зорієнтуватися у власному досвіді взаємодії, що є необхідною передумовою і складовою розвитку педагогічної майстерності.

При використанні ППТ варто дотримуватися таких принципів:

1. Принцип активності учасників тренінгу: під час занять студенти постійно залучаються до різних дій. Вони обговорюють і програють рольові ситуації,

запропоновані як викладачем, так і ними самими, спостерігають за поведінкою учасників.

2. Принцип дослідницької позиції: у процесі роботи у групах створюються такі ситуації, коли учасники повинні самі знайти рішення проблеми, самостійно проаналізувати і вибрати оптимальний метод і прийом навчання та визначити особливості протікання спілкування між вчителем та учнями.

3. Принцип суб'єктивізації поведінки: на початку заняття поведінку студентів намагаються перевести на суб'єктивний рівень.

Для організації і проведенні ППТ у процесі розв'язування навчальних ситуацій доцільно використовувати коучинговий підхід

Як відомо, стосунки у навчальному процесі між викладачем ч студентами можуть бути партнерські та наставницькі. Коучинг - це навчання, в основі якого є партнерство, в якому викладач підтримує студента від несвідомої некомпетентності до несвідомої компетентності.

І. Петровською наводить такі визначення коучингу, які можуть бути дотичні до нашої проблеми:

- це засіб сприяння, допомоги іншій людині в пошуку її власних рішень або просування у будь-якій складній ситуації;

- це інструмент для оптимізації людського потенціалу та ефективної діяльності;

- вид індивідуальної підтримки людей, що ставлять своїм завданням професійне і особистісне зростання, підвищення персональної ефективності;

- це безперервний процес спілкування менеджера і службовця, який сприяє професійному становленню співробітника в обставинах службової діяльності, що швидко змінюються;

- це розкриття потенціалу людини з метою максимального підвищення її ефективності, як професійної, так і особистісної. [8]

На думку О. Самольянова, для того щоб вдосконалити свій професійний рівень, необхідно послідовно пройти чотири обов'язкові стадії: від несвідомої до усвідомленої некомпетентності, усвідомленої компетентності і несвідомої компетентності. [9]

Організуючи розв'язування навчальних ситуацій з використанням ППТ, варто використовувати метод «рефлексивної команди» (ідея норвезького фахівця Тома Андерсона). Завданням даної команди є – спостереження за ходом розв'язування ситуації, її обговорення, аналіз, рекомендації. [3, 22] Їх завдання робити записи або вести відеоспостереження.

Наведемо алгоритм роботи над навчальною ситуацією на заняттях з «Дидактики» із використанням ППТ:

1. Студентам пропонується навчальна ситуація.

Контекст ситуації: змодельовати етап уроку, наприклад, пояснення нового матеріалу з дисципліни «Літературне читання», клас 2. Тема: Українська народна казка «Рукавичка» (за підручником: Савченко О. Я. Літературне читання : підручч. для 2 кл. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – С. 33-35).

Контекст умов проведення ситуації: характеристика класу: кількість учнів, їх індивідуально-освітня та психологічна характеристика, умови проведення уроку.

2. Обговорення способу проведення даного етапу уроку: які методи і прийоми, наочність можна використати. Доцільно використовувати «мозковий штурм» (брейнстормінг), який буває: обернений, тіневий, індивідуальний, на дошці, візуальний, в стилі «соло», брейнрайтинг, комбінований.

3. Проектування етапу уроку, яке може бути дослідницьким, пошуковим, творчим, прогностичним, аналітичним.

4. Моделювання з використанням імітаційного моделювання, рольової гри, ділової гри і т.п.

5. Аналіз і підведення підсумків.

Висновки.

Таким чином, використання професійно-педагогічного тренінгу у процесі розв'язування навчальних ситуацій сприятиме засвоєнню знань з педагогічних дисциплін, набуттю професійно-практичних навичок та вмінь і розвитку комунікативних здібностей в майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М. Логос, 2009. – 336 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навчальний посібник / Н.П. Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
3. Гавриш Н. В. Формування рефлексивних умінь майбутніх вихователів у процесі розв'язання професійно-педагогічних задач (педагогічні ситуації) у контексті коучингового підходу / Н. В. Гавриш, В. В. Желанова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки частина IV 2009 грудень № 23 (186). – С. 20-26
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с..
5. Лихачев Б. Т. Педагогика: курс лекцій : учеб. пособие для студентов педагог. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. / Б. Т. Лихачев. — М. : Юрайт-М, 2001. — 607с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К. СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
7. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка . – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
8. Петровська І. Р. Підвищення ефективності управлінської діяльності керівника за допомогою коучингу / І. Р. Петровська, Р. Д. Бала // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.14. – С. 158–161.
9. Самольянов О. Coach2: Коучинг до самой сути [Електронний ресурс] / Олег Самольянов, Майкл Р. Джей . - Режим доступу: <http://www.trainings.ru/i/koaching.pdf>

Рецензент

Хрущ В.Д. – к. пед. н., професор,

Стаття надійшла до редакції 20.05.2015

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ ТРЕНИНГОВОГО РЕШЕНИЯ УЧЕБНЫХ СИТУАЦИЙ

Киличенко Оксана Ивановна

кандидат педагогических наук, доцент

ГВУЗ «Прикарпатский национальный

университет имени Василя Стефаника», г. Ивано-Франковск

kilichenko@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития педагогических коммуникативных способностей будущих учителей начальной школы в процессе решения учебных ситуаций при помощи профессионально-педагогического тренинга. Автор определяет контекстный и коучинговый подходы, которые следует учитывать в учебном процессе при организации профессионально-педагогического тренинга на практико-лабораторных занятиях по педагогическим дисциплинам. Учебные ситуации должны носить контекстный характер, а организация преподавателем процесса их решения – с учетом коучингового подхода. Проанализировано сущность и задания профессионально-педагогического тренинга, охарактеризовано принципы,

которых следует придерживаться при его организации. Определены этапы разработки учебных ситуаций.

Ключевые слова: учебный процесс; профессиональная подготовка будущего учителя начальной школы; педагогические коммуникативные способности; профессионально-педагогический тренинг; учебные ситуации.

THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATIVE SKILLS OF THE FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL IN THE PROCESS OF TRAINING SOLUTION OF THE EDUCATIONAL SITUATIONS

Oksana I. Kilichenko

Candidate of Pedagogical Sciences

Assistant professor,

Precarpathian National Stefanyk Vasyl University, Ivano-Frankivsk

kilichenko@gmail.com

Abstract. The article considers the peculiarities of the development of the pedagogical communicative facilities of the future primary school teachers in the process of solution of the educational situations with the help of the professional and pedagogical training.

The author defines context and coaching approaches which ought to be taking into consideration in the educational process during the organization of the professional and pedagogical training in the practical-laboratory seminars of the pedagogical disciplines. Educational situations must have the context character, the organization of the process of their solution must consider the coaching approach. The article analyses the essence and tasks of the professional and pedagogical training, characterizes the principles which ought to be considered in the process of its organization. The stages of the elaboration of the educational situations are defined.

Keywords: educational process; professional education of the future primary school teachers; pedagogical communicative facilities; professional and pedagogical training; educational situations.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Verbyckyj A. A. Personal and competent approaches in education: problems of intergration / A. A. Verbyckyj, O. Gh. Laryonova. – M. Loghos, 2009. – 336 p. (in Russian)
2. Volkova N. P. Professional pedagogical communication / N. P. Volkova. – K. : VC «Akademija», 2006. – 256 p. (in Ukrainian)
3. Ghavrysh N. V. Formation of the reflexive skills of the future teachers in the process of solution the professional pedagogical tasks (educational situations) in the context of the coaching approach / N. V. Ghavrysh, V. V. Zhelanova // Visnyk Lughansjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: pedaghoghichni nauky chastyna IV 2009 ghrudenj 2009. - № 23 (186). – P. 20-26. (in Ukrainian)
4. Ghoncharenko S. Ukrainian pedagogical dictionary / S. U. Ghoncharenko. – K. : Lybidj, 1997. - 374 p. (in Ukrainian)

5. Lykhachev B. T. Pedagogics : lection course / . / B. T. Lykhachov. — M. : Jurajt-M, 2001. — 607 p.
6. Pedagogical skills : textbook / I. A. Zjazjun, L. V. Kramushhenko, I. F. Kryvonos ta in.; Za red. I.A. Zjazjuna. — K. SPD Boghdanova A.M., 2008. — 376 p. (in Ukrainian)
7. Pedagogical dictionary / Za red. M. D. Jarmachenka . — K. : Pedaghoghichna dumka,, 2001. — 514 p. (in Ukrainian)
8. Petrovsjka I. R. The increase of the efficiency of the manager's controlling activity with the help of the coaching / I. R. Petrovsjka, R. D. Bala // Naukovyj visnyk NLTU Ukrajinjy. — 2010. - № 20.14. — P. 158-161. (in Ukrainian)
9. Samoljjanov O. Coach2: the bottom line : [online] / Oleg Samoljjanov, Majkl R. Dzhej. — Available from : <http://www.trainings.ru/i/koaching.pdf> (in Russian)